

INNEHÅLL

FÖRORD 7

1. SELLINGAFFÄREN 9
  - 1.1. 1950-talets rättsaffärer 9
  - 1.2. Vad startade sellingaffären? 11
  - 1.3. Affärens förstadier 18
  - 1.4. Huvudstriden 34
  - 1.5. Två läger i motsättning – en första sammanfattning 48

2. KONFLIKTKEDJAN 51
  - 2.1. Att identifiera konfliktkedjan 51
  - 2.2. Konfliktkedjans bakgrund och förhistoria 59
  - 2.3. Nathorst och Blytt – invandrande florer eller klimatstyrda växtsamhällen 90
  - 2.4. Sernander och Andersson – klimatväxlingsschemat 95
  - 2.5. von Post och Hesselman – pollenanalysen 108
  - 2.6. Hesselman och Sernander – striden om Fibyskogen 115
  - 2.7. Botaniken under tidigt 1900-tal 121
  - 2.8. Den stora polemiken 139
  - 2.9. Fjärrspridningens mysterium 151
  - 2.10. Sellings resa 163

2.11.	Hugo Sjörs reträtt och ekologins genombrott	179
3.	EN HÅRFIN MEN BRÅDDJUP SKILLNAD	186
3.1.	Konflikterna – social, politisk eller kunskapsteoretisk bakgrund?	186
3.2.	Tradition och lära	188
3.3.	Helheten kontra delarna	192
3.4.	Förutbestämd ordning kontra slump och sannolikhet	193
3.5.	Det ursprungliga kontra det tillfälliga	198
3.6.	Naturen kontra kulturen	209
4.	TIDENS ANDA	226
4.1.	Det svenska 30-talets mentala skiften	226
4.2.	Den moderna syntesen	232
5.	KONKLUSIONER OCH FYRA ARBETSHYPOTESER	236
5.1.	Den naturfilosofiska fallenheten	237
5.2.	Den motsägelsefulla verkligheten	239
5.3.	Komplement i stället för konfrontation	241
5.4.	Ortodoxi och kätteri – medvetet och omedvetet	243
6.	EPILOG	248
	BILD- OCH FIGURREGISTER	254
	KÄLLOR OCH LITTERATUR	257
	REGISTER	272

FÖRORD

Naturhistoriska riksmuseet har djupa rötter i den svenska naturvetenskapens historia. När Riksmuseet år 1916 flyttade in i sina nya byggnader i Frescati, var det ett uttryck för ambitionen att skapa en sammanhållen vetenskapsstad strax utanför Stockholm. Den skulle bli en modern motpol till den ålderdomliga och traditionstyngda lärdomen i Uppsala, åtminstone tänkte många reformsinnade på det sättet. Vid denna tidpunkt var museet en del av Kungliga Vetenskapsakademien. Också den fick ny hemvist i Frescati. Under lång tid hade frågan om museets och akademiens lokaler diskuterats och debatterats. När den äntligen löstes – mitt under världskriget – formades de nya institutionsbyggnaderna till kraftfulla symboler över de fortfarande unga naturvetenskapernas betydelse för det moderna Sverige som höll på att växa fram.

Museets kärna, naturhistorien, det vill säga berättelsen om djuren, växterna och mineralierna, var då den mest centrala arenan för kampen mellan det gamla samhällets lärdomssyn och den moderna tidens vetenskap. Darwin publicerade *Om arternas uppkomst* 1859 och Riksmuseet blev snabbt det viktigaste fästet för den nya evolutionsteorin.

År 2016 har Naturhistoriska riksmuseet funnits i Frescati i ett sekel. Det har därför varit naturligt att göra en djupdykning i historien för att undersöka om ett studium av Riksmuseets historia kunde ge en annorlunda bild av det moderna samhällets och de moderna vetenskapernas utveckling under 1900-talet, än den som vanligtvis förmedlas.

I denna studie analyseras den så kallade Sellingaffären. Affären är en ytterst särpräglad episod som sticker ut inte bara i museets historia, utan också i den samlande svenska vetenskapshistorien. Kunde den ha något att säga om hur vår syn på naturen formas?

Att ställa denna fråga var ett långskott och en chansning, men den träffade mitt i prick. Bakom affären döljer sig hittills okända dimensioner i biologins historia. Förhållandet mellan gammalt vetande och ny forskning ser ut att ha varit ett annat än man vanligtvis föreställer sig. Relationen mellan den nya vetenskapen i Stockholm och den gamla i Uppsala har visat sig innehålla bottnar som få har anat.

Min bild av naturvetenskapen har förändrats genom *Naturen inför rätta*. Berättelsen om Sellingaffären och dess långa förhistoria ställer helt visst krav på läsaren, men det är en ansträngning som mer än väl betalar sig.

Jan Olov Westerberg
Överintendent

1. SELLINGAFFÄREN

1.1. 1950-TALETS RÄTTSAFFÄRER

År 2016 har Naturhistoriska riksmuseet i 100 år haft sin hemvist i den imponerande och stora museianläggningen i Frescati. Under detta sekel är det en enskild episod som genom sin dramatik skiljer ut sig på ett alldeles särskilt sätt från museets, åtminstone ytligt sett, jämna vardagslunk. Det är den så kallade Sellingaffären. Utanför museet är den idag i stort sett bortglömd, men när den utspelade sig på 1950-talet riktade den allmänhetens uppmärksamhet mot Riksmuseet på ett sätt som saknar både tidigare och senare motsvarigheter.

Sellingaffären brukar räknas till 1950-talets stora rättsskandaler. Den blev den sista i en rad utdragna juridiska processer där rättsvårdande myndigheter, samt statens och regeringsmaktens företrädare, kan anklagas eller misstänkas för rättsövergrepp mot flera enskilda personer som ansågs hota vad som uppfattades som vitala samhällsintressen.

Den mest kända av rättsaffärerna är den så kallade Haijbyaffären. Den handlade om hovets mutor till direktören Kurt Haijby när denne hotade att avslöja sin homosexuella förbindelse med Gustaf V. Homosexualitet avkriminaliserades i Sverige först 1944, det vill säga efter den tid då Haijby haft sin relation till kungen. 1933 hade straffsanktionerna tagits bort, men ända fram till 1979 var homosexualitet klassificerat som en mental rubbning enligt Socialstyrelsens anvisningar.¹

---

¹ RFSU (numera RFSL) drev kampanj mot klassificeringen under 1970-talet. Efter en tidstypisk aktion 1979, då Socialstyrelsens trappa ockuperades, ändrade myndigheten sin officiella hållning. I USA hade det amerikanska psykiatrikerförbundet tagit avstånd från sjukdomsklassificeringen av homosexualitet 1973 (Källa: www.rsfl.se).

Hajby spärrades 1938 in på sinnessjukhus, Beckomberga, som ett led i försöken att förmå honom att tiga. 1950 dömdes han till åtta års fängelse för utpressning vid en rättegång som hölls bakom lyckta dörrar. Då hade tidningen Arbetaren (syndikalistisk) med reportern Armas Sastamoinen, sedan författaren Vilhelm Moberg och därefter även Dagens Nyheter med dess chefredaktör Herbert Tingsten, engagerat sig i ärendet. Det rättsvidriga i historien bestod bland annat i att mutorna hade utbetalats av kriminalchefen i Stockholm sedan riksmarskalken Ekeberg utverkat medel för ändamålet i samråd med justitieministern Herman Zetterberg (S) och flera andra regeringsmedlemmar. När affären uppdagades uppfattades Zetterberg, Ekeberg och ståthållaren Hagander alla ha aktivt bidragit till att försöka mörklägga dess verkliga innehåll.

Vid sidan av Hajbyaffären nystades sedan i tur och ordning upp Kejneaffären, Unman-Lundquistaffärerna och till sist Sellingaffären. Ett återkommande inslag var att anklagelser om mental ohälsa, sinnessjukdom, riktades mot dem som uppfattades som hot mot män med centrala placeringar i staten. I fråga om Hajbyaffären sågs mörkläggningen av Gustaf V:s homosexualitet av allt att döma som en statsangelägenhet, medan det i de andra affärerna knappast handlade om något annat än att skydda enskilda högt betrodda tjänstemän eller politiker. Här visade både det dåtida rättsväsendet och medicinalväsendet korrupta tendenser.

Unman-Lundquistaffären handlade om konstnären Gustaf Unman som 1935 också han tagits in på Beckomberga. Samma öde drabbade hans juridiska rådgivare, den före detta överkonstapeln Thorsten Dahmberg. Unman hade en större förmögenhet och en domare vid Stockholms tingsrätt, Folke Lundquist, utsågs till förvaltare. Lundquist förskingrade medlen men det dröjde ända fram till 1953 innan han till sist åtalades och dömdes för en lång serie bedrägerier. Han hade då varit domare vid tingsrätten under ett par decennier – något som tycktes stå i samband med rättsväsendets obenägenhet att ta sig an fallet. I tidigare skeden hade bland annat justitieombudsmannen (JO) Folke Rudewall, justitiekanslern (JK) Olof Alsén och riksåklagaren Maths Heuman i olika yttranden stött Lundquist mot Unman.

Karl-Erik Kejne var pastor och verksam inom Stockholms stadsmission. Han ansåg sig förföljd av en homosexuell liga. Efter många turer

förgrenade sig historien till statsrådet Nils Quensel (partilös). Tidningen Arbetaren och Moberg hävdade att Kejne utsatts för en serie komplotter i syfte att misstänkliggöra honom för att på så sätt dölja statsrådets homosexualitet. Möjligen utsattes Kejne även för ett mordförsök och i varje fall gjordes ett försök att kompromettera även honom som homosexuell. Quensel avgick 1951, men trådarna i härvan har aldrig riktigt retts ut och någon rättssak mot Quensel var heller aldrig aktuell. Det kan inte ens slås fast om uppgifterna om Quensels sexuella läggning hade någon grund.

I efterhand har Kejneaffären åberopats för att påvisa ett drag av ”McCarthyism” hos Moberg, det vill säga att han gärna såg hemliga homosexuella nätverk och sammansvärjningar bakom rättsaffärerna.² Men den rimligare bilden är att Moberg tvärtom gick till angrepp mot konspirationer i myndighetssfären. Med vår tids syn på homosexualitet hade sannolikt vare sig Haijby- eller Kejneaffärerna kunnat ta form. Affärerna blottade under alla omständigheter mycket allvarliga brister i det svenska rättsväsendet.

1.2. VAD STARTADE SELLINGAFFÄREN?

1.2.1. Förloppet i korthet

Några anspelningar på homosexualitet fanns emellertid inte i Sellingaffären. Den gällde i stället en konflikt kring Olof Selling som 1951 hade utnämnts till professor i paleobotanik vid Riksmuseet. Som sådan hade den kunnat bli en i mängden av bittra akademiska trätor, men av någon anledning kom den att eskalera bortom alla rimliga proportioner. Riksmuseet är en statlig institution men hade ännu vid denna tid Kungliga Vetenskapsakademien (KVA) som huvudman och akademiens församling av 140 ledamöter var formellt museets styrelse. Det var ett arrangemang som gick tillbaka till 1841 då akademiens samlingar övertogs av staten och omstrukturerades till ett efter den tidens förhållanden modernt naturhistoriskt museum.³

² Till exempel Göran Söderström 1999, om Kejneaffären och 2001 om Haijby- och Kejneaffärerna.

³ Det svenska akademiväsendet hade en ställning som halvt offentliga, halvt privaträttsliga institutioner. Några akademier tillkom ursprungligen på kungligt initiativ, som Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 1753, Kungliga Konstakademien

Sellings huvudmotståndare var professorn vid Bergianska trädgården, Rudolf Florin. Han backades upp av en särskild kommitté som akademien hade tillsatt, den så kallade paleobotaniska kommittén. Denna försökte, stödd av Vetenskapsakademiens majoritet, få Selling avsatt från befattningen som professor genom ett tämligen uppenbart rättsvidrigt agerande. Tjänstevillkoren för professorerna vid denna tid gjorde dem i princip oavsättbara. Hänvisning till sjukdom var en av få möjligheter att kringgå bestämmelserna och det var den metoden man använde. Först såg det ut som att akademien skulle lyckas i sitt uppsåt. Selling förklarades lida av *paranoia querilantis*, kverulansparanoia, och avstängdes från sin befattning 1955. Men efter en ny undersökning undanröjdes den tidigare diagnosen. Han friskförklarades och återinsattes i tjänsten 1956.

Då åtalades han i stället av JK, som också försökte få ytterligare en sinesundersökning till stånd. Yrkandet avvisades av Svea hovrätt. Historien slutade med att hovrätten 1958 dömde Selling för ett bagatellartat tjänstefel samt för ärekränkning av Florin och Brita Lundblad, en forskare som var nära associerad med Florin. I övrigt frikändes han från de anklagelser som riktades mot honom.

Justitieministern Zetterberg avgick 1957. Det skedde inte med någon hänvisning till Sellingaffären, men Zetterberg torde vid denna tidpunkt allmänt sett ha varit politiskt förbrukad genom hela serien av affärer. Han hade varit justitieminister sedan 1945, det vill säga under huvuddelen av rättsaffärernas period.

1.2.2. Enbart en personkonflikt?

Det har skrivits förhållandevis mycket om Sellingaffären, främst medan den pågick.⁴ Författarna har alla närmat sig affären utifrån ett allmän-

---

1773, Svenska Akademien 1786 och Kungliga Lantbruksakademien 1811. Andra hade enskilda initiativtagare men var likväl associerade med kungamakten genom av kungen fastställda stadgar (Kungliga Musikaliska Akademien, 1771). De kom i olika utsträckning att fungera som huvudmän för statliga verksamheter, främst inom kultur- och utbildningsväsendet, ett arrangemang som behölls till perioden kring 1970. Kungliga Vetenskapsakademien instiftades 1734 med Märten Triewald, Carl von Linné och Anders Johan von Höpken som initiativtagare. Den fick rangen av en kunglig akademi 1740/41, sedan Fredrik I – enligt Lindroth (1967 s. 4) tämligen motvilligt – bekräftat dess stadgar. 4 De tyngsta inläggen om Sellingaffären utöver artiklar och löpande debatt i pressen, gjordes dels av Vilhelm Moberg som 1956 gav ut skriften *Komplotterna, Affärerna*

politiskt perspektiv, just som en i raden av rättsaffärerna. Det är naturligt eftersom själva rättsövergreppet som sådant överskuggat andra aspekter.

Syftet med att här ta upp Sellingaffären är inte i första hand att göra någon revidering av det yttre förloppet eller diskutera hur affärens skuld- och ansvarsfrågor bör fördelas. I det senare avseendet räcker det att konstatera att akademien agerade rättsvidrigt och mer detaljerade frågor, till exempel om vilket klander som skulle kunna riktas även mot Selling, är av sekundärt intresse.

Däremot är det av största vikt att begripa vad som var affärens egentliga kärna. När den placerats bland de andra rättsaffärerna har Sellingaffären bara uppfattats som ett utslag av samma bristande rättskultur inom myndighetsvärlden som skapade dessa affärer. Därmed tycks frågan om arten av den konflikt som bildade affärens kärna ha kommit i skymundan. Alternativt kan sägas att det inte funnits skäl att vare sig fråga eller söka efter någon sådan kärna. Akademien uppfattades av sina kritiker, Arbetaren, Moberg och Dagens Nyheter, ha agerat mot Selling främst därför att han sågs som en allmänt besvärlig och misshaglig figur – omöjlig att ha att göra med. Att aktionerna mot Selling urartade har förklarats med att skeendet utspelade sig i en miljö och i ett samhällsklimat där myndigheter av olika skäl var benägna att använda sig av de medel som rättsaffärerna vittande om.

Men de andra affärerna har byggt på väsentligt mera handfast substans. De har handlat om stöld, förskingring, utpressning eller om homosexualitet som till varje pris skulle döljas, det vill säga mycket har stått på spel för de inblandade. Sellingaffären saknade sådana ingredienser och trots detta agerade de inblandade ändå som om affären gällde något mycket viktigt.

Unman och Selling (1956), dels av psykiatrikern Axel Wersén som 1957 gav ut *Falluckan på riksmuseet* (jfr texten nedan). Moberg publicerade pjäsen *Domaren* 1957, som i dramatiserad form, med i första hand Unman som förebild, skildrade hur stämpeln "mentalsjuk" användes av myndigheterna för att komma åt misshagliga personer. Peter Cornell sammanfattade rättsaffärerna i Ord och Bild 1969, *De paranoiska åren: tabu och människojakt* kring 1950, och Jarl Torbacke skrev 1976 essän *Från Haijby till Selling*. Som Hans Hederberg påpekat i en essä om Kejneaffären i tidskriften Axess (3/11 2012, *Felaktig tolkning av rättsskandaler*) har diskussionen om affärerna sedan 80-talet koncentrerats till Haijby- och Kejneaffärerna, något som torde hänga samman med intresset hos kretsar kring RSFU/RSFL att bilda opinion kring och bringa reda i förföljelser mot homosexuella. Däremot har efter Torbackes inlägg knappast något publicerats om Unman och Selling.

Den akademiska världen är och har alltid varit full av tråtor och stridigheter. Det finns otaliga exempel på djup fiendskap mellan forskare som till exempel grundats på vetenskaplig rivalitet mellan företrädare för olika riktningar, skolbildningar och forskargenerationer eller som utgått från konkurrensen om befattningar och utnämningar. Sällan eller aldrig beskriver vetenskapshistorien dessa konflikter som renodlade personkonflikter, utan andra grunder än att kontrahenterna rent allmänt tyckte illa om varandra. I stället är det en regel att vetenskaplig rivalitet och personlig animositet växelverkar och utlöser en motsättning eller en konflikt.

I Sellingaffären saknas en trovärdig förklaring till konfliktens grund och ursprung. Den uppfattades i samtiden gå tillbaka på en allmän fiendskap mellan Selling och hans professorskollega på Bergianska trädgården, Rudolf Florin. Umgänget mellan dem präglades av en serie inbördes traskasserier och vartefter som dessa lades till varandra trappades konflikten upp.

Låt vara att Selling och Florin utgjorde en sällsynt olycklig konstellation, men är det rimligt att tro att enbart deras brist på personlig kompatibilitet skulle ha kunnat ligga till grund för den historia som fick så måttlösa proportioner, yvigare än varje jämförbar konflikt inom den akademiska världen under 1900-talet? Vetenskapsakademien var ännu på 1950-talet det obestriddiga centrumet för svensk naturvetenskap. Konflikten engagerade akademien så starkt att den var beredd att äventyra hela sitt rykte och sin ställning i allmänhetens medvetande. Akademien försökte faktiskt – på ytterst dubiösa grunder – rasera Sellings hela liv och tillvaro.

Rimligen borde det finnas en proportionalitet mellan hur affären eskalerade och det som faktiskt stod på spel. Precis som det fanns en tydlig substans i de andra affärerna, så bör en sådan också ha funnits i Sellingaffären. Med det synsättet räcker det inte att hänvisa till att Selling och Florin hade de mest oförenliga personligheter. Man bör fråga efter en annan, mera handfast grund för konflikten, något viktigt som stod på spel och som engagerade inte bara Florin och Selling, utan hela det naturvetenskapliga samfundet.

Ett syfte med att undersöka Sellingaffären är att försöka finna denna kärna. En strid där aktörerna tappar besinningen handlar sannolikt inte om småsaker. Kärnan bör rimligtvis ha att göra med det som engagerade huvudaktörerna allra mest. Så gott som alla var hängivna vetenskapsmän,

biologer eller geologer, vilket talar starkt för att Sellingaffären hade en grund också i ett vetenskapsrelaterat tvisteämne.

I inledningen av undersökningen övervägdes om den kanske hade att göra med motsättningar mellan till exempel den specialisering inom biologin som kallas för systematik och den framväxande ekologiska forskningen. En annan möjlighet kunde vara att konflikten gällde vilka av de geologiska erorna som paleobotaniken skulle inriktas mot, till exempel förhållandena kring tiden för inlandsisens avsmältning (kvartärtiden) eller mot de äldre, prekvartära skedena. En av de inblandade, uppsalaprofessorn Einar Du Rietz, hade uttalat sig i den riktningen. Men det kunde också finnas andra möjligheter.

1.2.3. Minnet inom Riksmuseet

Sellingaffären finns relativt väl traderad inom dagens Naturhistoriska riksmuseum. När studierna kring museets historia inleddes var det flera medarbetare som påminde om den. Det finns en stark kontinuitet inom museivärlden och även om affären kulminerade 1958, för alltså snart 60 år sedan, finns fortfarande medarbetare inom museet som har personliga minnen av huvudaktörerna. När Else Marie Friis, museets professor i paleobotanik fram till 2014, försvarade sin avhandling 1974 hade Olof Selling uppdrag som ledamot av betygsnämnden.

Men inte heller i den muntliga traderingen inom Riksmuseet görs någon koppling mellan affären och den vetenskapliga utvecklingen inom museets ämnen. Inom Riksmuseet lever på flera håll bilden av att Selling var svår att ha att göra med. Men den är inte entydig. Kjell Engström, museidirektör från slutet av 1960-talet, minns till exempel Selling som ”korrekt och tämligen pedantisk, men mycket vänlig”.⁵

I ett tidigt skede av arbetet med den här boken diskuterades frågan om en vetenskaplig bakgrund med Else Marie Friis och med Arne Anderberg, professor vid Riksmuseet i en annan botanisk specialisering, fanerogambotanik. Friis kunde inte inom sitt ämne känna igen någon av de redovisade skiljelinjerna. Tvärtom menade hon att paleobotaniken förenade systematikens och ekologins angreppssätt. Hon påpekade att den motsätt-

---

⁵ Intervju 23/10 2012. Engströms bild stämmer för övrigt med psykiatern Dagbergs karakteristik. Dagberg var den som först gav Selling diagnosen kverulansparanoia. Han beskrev Selling som ”charmerande vänlig”.